
Pro Silva viert feest

Het lijkt nu zo vanzelfsprekend, het natuurvolgend bosbeheer, dat Pro Silva dit jaar al 10 jaar lang uitdraagt. Samen met verschillende schrijvers maken we een tochtje door de tijd en door het bos om te kijken of het allemaal wel zo vanzelfsprekend was en is.

Eerst kijken we door de ogen van 'jarenlang actief betrokken' medewerkers van Pro Silva naar ervaringen van de afgelopen 10 jaar. Het is voor mij een eye-opener als Gijs van Tol vertelt: 'de eerste excursies gaven het gevoel van een eerste lente dag. Er zat van alles aan te komen en er is ondergronds en onderhuids al veel gebeurd maar ineens komt

het naar buiten.' Ik had niet begrepen dat Pro Silva in bosbouw-Nederland zo vernieuwend was. Ik ben opgeleid in de tijd dat je van Sevenster leerde naar het bos te kijken. Kijken naar natuurlijke processen was mij door hem met de paplepel ingegeven. Ik wist wel dat er allerlei nieuwe gedachten en altijd discussie waren, want dat is ons eigen, zo schrijft Leo Cleiren: 'tien bosbouwers, tien meningen; is een wetmatigheid die bij de excursies vaak blijkt'. Bijvoorbeeld de altijd terugkerende discussie over definities van bijvoorbeeld Geïntegreerd bosbeheer, Pro Silva en Naturgemässe Waltwirtschaft. Het ligt allemaal dicht tegen elkaar en eigenlijk niet zo interessant om hierover te blijven discussieren. Veel interessanter is

de vraag welke ervaringen we bij het natuurvolgend bosbeheer hebben. Die vraag is aan bosbeheerders voorgelegd. We laten een particuliere boscijneraar/beheerder, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer aan het woord over bos, natuurvolgend bosbeheer en 10 jaar Pro Silva. En wat blijkt: het is allemaal niet vanzelfsprekend maar wordt vanzelfsprekend steeds duidelijker. Er blijft voor Pro Silva nog steeds werk aan de winkel.

Namens alle oude en huidige medewerkers van Pro Silva wil ik u van harte feliciteren met 10 jaar Pro Silva en wens u met onderstaande artikelen een prettige tocht door de tijd en het bos.

Gerard de Baaij

Gijs van Tol en Leo Cleiren Tien jaar Pro Silva

Zouden jullie dat nou wel doen? vroeg een collega die bezorgd was voor een splitsing in de bosbouwwereld door de oprichting van een ondervereniging 'Pro Silva'. Gelukkig bleek dat in de praktijk nogal mee te vallen. Geen splitsing, wel een succesvolle vereniging en veel vruchtbare discussies.

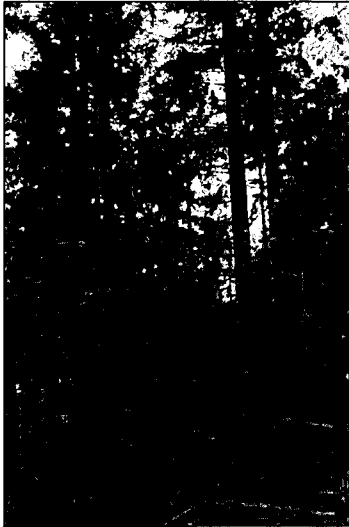
Deze ervaring is ook tekenend voor de Pro Silva benadering in het bosbeheer: Niet te veel theoretiseren in vergaderzalen, maar ter plaatse beoordelen of er een probleem is en zo ja, ook weer ter

plekke bekijken welke oplossingen daarvoor gevonden kunnen worden. Daarvoor is natuurlijk ook een flinke dosis vakkennis noodzakelijk. Om die vakkennis op peil te houden organiseert Pro Silva jaarlijks twee excursies. Uit de excursies van de begintijd en van recente datum passeren hier nog enkele markante punten en discussies de revue.

Het gevoel van een eerste lentedag

De allereerste Pro Silva (8 november 1990) excursie was gewijd aan het thema 'Douglas in gemengde bossen', met als voorbeeld objecten Loenermark afd. 13o en 18g, Landgoed Brugge-

len afd. 9d en Hagenau. Het object in de Loenermark is een Douglas opstand uit 1938. De stormen van 1972/73 gaven de aanzet voor een meer gemengde opstand. In de stormgaten kwam verjonging van lariks en Douglas; later zijn ook nog enkele beukenveren aangeplant. Door de stormen van 1990 is een deel van de opstand verder gelicht. Conclusie van de deelnemers was dan ook dat aansluiten bij deze natuurlijke ontwikkelingen hier goede perspectieven biedt. In feite vormt deze simpele constatering een belangrijke wijziging in het (toenmalig) gangbare denken over verjonging (vlakke inplanten en zonodig rasteren) als over het

Een 'te' klein gat groeit snel weer dicht en biedt weinig ruimte voor lichtboomsoorten

Grotere gaten geven ruimte aan lichtboomsoorten, maar waar ligt de grens tussen boomsgewijze en vlaktegewijze oogst

beheer van de opstand (kappen en verjongen door aanplant of doorgaan met de bestaande opstand).

Natuurlijk was er veel discussie over technische aspecten: zijn de aanwezige gaten in het kroendak voldoende groot om de verjonging verder te laten groeien? Is het inbrengen van beukenveren zinvol (en qua kosten verantwoord) of zou je meer op de van nature aangewaarde berken moeten vertrouwen?

Het object in Hagenau is gekozen als voorbeeld van hoe na verloop van tijd een gemengde opstand er uit kan zien. Het is een oude opstand met oorspronkelijk eik (vermoedelijk uit spaartelgen) waarin geleidelijk allerlei boomsoorten zijn ingebracht. Naast oudere eik, beuk, douglas, Europese lariks, berk en fijnspar komt vooral veel verjonging voor van beuk, douglas en lariks. Deze opstand biedt goede vooruitzichten voor een constante oogst van zwaar hout en spontane aanwas vanuit de verjonging. Wel wordt het handhaven van

lichtboomsoorten als eik als mogelijk probleem gesignaleerd.

Deze eerste excursie was een succes. Daarom werden in december nog twee excursies georganiseerd naar dezelfde objecten. Om het uitgangspunt 'ideeënuitswisseling in kleine groepen in het bos' vast te kunnen houden werden daarom sindsdien steeds drie excursiedagen per onderwerp georganiseerd.

De jaarlijkse excursies

Andere excursies uit de begin tijd waren gewijd aan de omvorming van gelijkjarige grove dennen opstanden naar gemengde ongelijkjarige opstanden met loofbomen, de menging van grove den met Douglas en de berk als mengboomsoort. Ook HET voorbeeld van naturgemässe Waldwirtschaft in Nederland, de boswachterij Emmen met het werk van houtvester Blokhuis, was onderwerp van een excursie.

De discussies in het bos droegen ertoe bij dat een belangrijk deel van de beheerders met vragen

geconfronteerd werd als: hoe krijg ik toch opbrengsten en hoe kan ik met mijn bos verder zonder grote investeringen. Pro Silva heeft waarschijnlijk veel van deze vragen samen met de beheerders kunnen laten zien bij de ex-

Bescherming tegen wild is voor diverse loofboomsoorten nuttig. Maar is het ook nodig en wegen de voordelen op tegen de kosten?

Wat was nu eigenlijk zo bijzonder aan Pro Silva en die eerste excursie? Wat ons is bijgebleven van de eerste excursie is het gevoel van een eerste lentedag: Er zit al lang van alles aan te komen en er is ondergronds en onderhuids al veel gebeurd, maar ineens komt dat naar buiten. De aandacht voor natuurlijke verjonging, de individuele boombenadering en het vermijden van kaalkap vloeiden logisch ineen tot een andere vorm van bosbehandeling. De excursies van Pro Silva zijn een platform om de mogelijkheden van deze benadering te bespreken en een stimulans om ze in eigen beheer te benutten. De discussie IN het bos (in tegenstelling tot meer theoretische bespiegelingen in vergaderzalen) zorgt voor een intensieve kennisuitwisseling tussen de deelnemers en voorkomt dogmatische tegenstellingen.

cursies. De excursies boden geen pasklare antwoorden, maar lieten verschillende oplossingen zien. Misschien onverwacht, blijkt tijdens Pro Silva excursies dat ook voor 'nieuwe problemen' er toch min of meer natuurvolgende oplossingen te vinden zijn. Een voorbeeld hiervan is de aanpak van monocultures fijnspar in Drenthe / Friesland die door de letterzetter worden aangetaast. De wens om met eik in de volgende generatie verder te gaan blijkt vaak lastiger dan vermoed. De voorbeelden van de excursie in boswachterij De Vuursche maakten duidelijk dat de kwaliteit van de spontaan opgekomen, onderstandige eiken in de toekomst zeker geen kwaliteitshout zullen gaan leveren. Het negatieve imago van de Amerikaanse eik in het Nederlandse bos is bij de excursie rondom dat thema in het Mastbos voor veel deelnemers veranderd. Zelfs deze enigszins dominante exoot kan een waardevolle bijdrage leveren aan een gevarieerd bos.

Voor alle excursies geldt dat ze zonder het enthousiasme van de voorbereiders, de actieve inbreng van de deelnemers en de administratieve ondersteuning nooit zo'n succes geweest zouden zijn. Namen noemen is daarbij ondoenlijk, maar we willen een

uitzondering maken voor Jan Sevenster, één van de motoren achter het ontstaan van Pro Silva en van onschatbare waarde vanwege zijn grote praktische kennis van het Nederlandse bos en zijn gave om die kennis ook aan anderen over te dragen.

De eerlijkheid gebied echter wel om te vermelden dat het gedachtengoed van Pro Silva natuurlijk niet nieuw was; er is dankbaar gebruik gemaakt van de ervaringen vanuit de 'Naturgemässe Waldwirtschaft'. Belangrijk is WEL dat de tijd 'rijp' was voor deze andere benadering:

– Het Nederlandse bos wordt ouder en de ontwikkelingen na de stormen van 1972 / 73 maken de potenties van natuurlijke verjonging voor iedereen duidelijk zichtbaar.

– De Nederlandse samenleving heeft steeds meer aandacht voor de natuurlijke leefomgeving (als reactie op een steeds meer verstedelijkende woonomgeving).

– In Europees verband is er een hernieuwde belangstelling voor naturgemässe bosbouw, (met voormannen als Mlinsek, van Miegroet, Wobst, Otto) en ook daar gaat een stimulerende werking van uit.

– En, last but not least, de veranderingen in de subsidieregelingen vormden een enorme stimulans over te schakelen van kaalkap en herinplant naar uitkap en natuurlijke verjonging.

Na de aandacht voor het 'gemiddelde Nederlandse bos' werden ook excursies georganiseerd naar de rijke bossen in Flevoland, de bossen op arme gronden in Noord-Brabant en bossen van particuliere eigenaren.

De beide excursies in Flevoland waren ook weer goed voor een

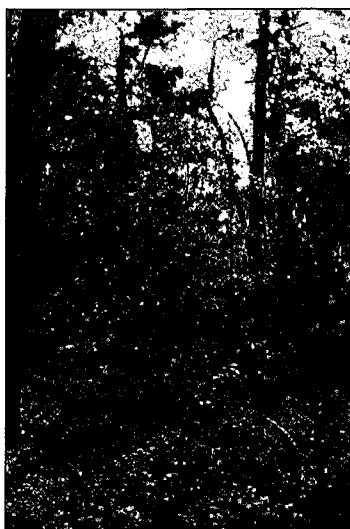
Waar ging het om?

Sommige deelnemers aan de excursies haakten in de loop der jaren af. Voor hen werden de excursies een terugkerende les in het kijken naar het bos, de potenties en de natuurlijke ontwikkelingsmogelijkheden. Vanuit het kernteam is inderdaad de nadruk de afgelopen 10 jaar gelegd op het zien van de kansen en potenties van het bos voor de beheerder. Hierin zit een belangrijk deel herhaling. En het gaat ook heel vaak over min of meer dezelfde onderwerpen. Het gaat over dunnen, het gaat over stabiliteit, het gaat over leren zien dat je een belangrijk deel van de bosgeschiedenis aan de vegetatie kunt aflezen. Terwijl voor sommigen de herhaling reden was om af te haken, was dat juist voor anderen reden telkens weer te komen. Niet iedereen heeft in zijn of haar dagelijkse werk de gelegenheid om samen met collega's over het bosbeheer te discussiëren, en dat kan juist wel op de Pro Silva-excursie. Je mag fouten maken, vragen stellen, je eigen mening toetsen bij anderen en dat in een kleine, veilige groep. Voor veel deelnemers blijven de excursies daardoor leerzaam.

De uitdaging van Pro Silva. Prachtige gemengde ongelijkjarige opstanden zoals die in Hagenau

'Aha - belevenis'; het bij veel deelnemers bestaande beeld van saaie populierenplantages is hierdoor behoorlijk bijgesteld. Natuurlijk is door de jonge leeftijd van de bossen de invloed van aanlegmethode nog heel bepalend voor de huidige structuur en samenstelling van de opstand. Maar 'cultureel' bossen blijken door gebruikmaking van natuurlijke processen prima om te vormen te zijn tot fraaie gemengde bossen. Juist door de rijkdom van de bodem kom je hier al heel snel tot het principe: vaak komen kijken, incidenteel ingrijpen en vooral vanuit de klapstoel van het bos genieten.

Kijkend vanuit een 'Pro Silva benadering' komen ook praktische ideeën voor andere aanlegmethoden voor nieuwe bossen in beeld, zoals het meer benutten van spontaan opgeslagen soorten (wilgen bijvoorbeeld) als 'Vorwald', het verstandig benutten van snelle groeiers als populier en kers voor vroege verjongingsgroepen en voor 'oud bos-eilanden'.

Tenslotte zijn ook de praktische voorbeelden van verschillen in groeiritme tussen boomsoorten in mengingen bijzonder waardevol. De ervaringen met de huidige gemengde bossen in Flevoland vormen een waardevolle aanvulling op de theoretische basis voor gemengde beplantingen van Doing en Van Leeuwen en op de praktische pogingen van ontwerpers en beheerders voor een andere invulling van beplantingsplannen voor nieuwe recreatiegebieden.

Ook leerzaam was het thema: Het particuliere bosbedrijf en het Pro Silva beheer, op de landgoederen Twickel en Den Treek Henschoten. Voor veel deelnemers aan de excursies toch een eye-opener dat ook bij particuliere bosbedrijven er een Pro Silva-achtig beheer wordt gevoerd. En bovenal dat juist het Pro Silva-beheer uitstekend past bij de particuliere bosbeheerders. Juist voor

deze groep beheerders zijn de uitgangspunten bedrijfszekerheid, flexibiliteit en aandacht voor continuïteit een heel vanzelfsprekende basis voor het bosbeheer.

Uitgangspunten bij de discussies

Kenmerkend voor de discussies tijdens de Pro Silva excursies is het ontbreken van 'simpele regels'. Dit komt omdat Pro Silva geen eenduidige beheeradviezen biedt. Het is een denklijn voor het beheer. Dat maakt elke excursie

← ..... zijn eenvoudiger te ontwikkelen uit opstanden uit licht boomsoorten zoals grove den .....

.....dan uit gelijkjarige opstanden van douglas ➤

Wie komt er zoal?

De groep deelnemers aan de excursies is zeer divers. Zo zijn er: boseigenaren, bosbeheerders, adviseurs, ambtenaren, beleidsmakers, professionals, hobbyisten, leergierigen, vertellers, luisteraars, starters en 'oude rotten'. Voor het merendeel van deze groep geldt bovendien dat zij vooral ook naar excursies komen om collega's te ontmoeten, om bij een ander 'in de keuken', in het bos te kijken. Een verantwoord uitje op je vakgebied.

sie toch weer anders. Immers er is niet één oplossing of aanpak voor het betreffende bos, er zijn er meestal vele. 'Bij mij in het bos is het anders!', wordt bij excursies vaak gehoord. Een vaste stelregel bij de Pro Silva excursies is dat we alleen praten over het bos dat we op dat moment allemaal zien of zojuist gezien hebben. Dat betekent dat de deelnemer voor zijn eigen bos (met de specifieke bodem en beheergeschiedenis) elementen van de discussies moet onthouden als hij ze thuis toe wil passen. De discussies worden gestuurd door de discussieleiders, die voor elke excursie een serie vragen en discussiepunten voorbereiden. Vaak is dat niet eens nodig. Tien bosbouwers, tien meningen; is een wetmatigheid die bij de excursies vaak blijkt en die automatisch een discussie over het bos, het beheer en de toekomst van het bos doet ontstaan. Hoe veel voorbereiding er ook geweest is, ook de discussieleiders hebben geen eenduidige Pro Silva aanpak voor het bos. Sturend zijn de uitgangspunten maar elke beheerder of eigenaar geeft daar op eigen wijze invulling aan. Dat maakt de discussies ook leuk. Veel gehoord bij de discussies is: 'Als ik eigenaar was dan wist ik het wel, dan zou ik .....'.

Tijdens de excursies komt dus regelmatig de vraag naar boven of de uitgangspunten wel voldoende duidelijk geven en houvast bieden. Soms lijkt er behoefte aan strakkere regels, zoals

bijvoorbeeld 'minimaal 30 % inheemse boomsoorten'. Nadeel daarvan is weer dat zulke regels al snel een doel op zich worden en dat een zorgvuldige afweging van de lokale voor- en nadelen achterwege blijft.

Uitgangspunt bij de discussies tijdens de Pro Silva excursies is steeds de visie dat het ecosysteem BOS het productiemiddel is en dat de beoordeling van de ingrepen altijd plaats vindt aan de individuele bomen.

Belangrijke randvoorwaarden zijn daarbij:

- zekerheid, die tot uitdrukking komt in een economisch en ecologisch stabiel bos;
- flexibiliteit, dat wil zeggen altijd KUNNEN oogsten maar nooit MOETEN oogsten en buffering tegen wijzigingen in gebruikerswensen
- continuïteit, dus zorgen voor verschillende etages en voldoende mogelijkheden voor spontane verjonging en
- gunstig netto-resultaat.

Uiteindelijk draait alles om de beslissing KAPPEN (als de doeldiameter is bereikt of wanneer meer gewenste bomen worden begunstigd) of NIET KAPPEN (doeldiameter nog niet bereikt of boom waardevol voor verjonging, stabiliteit of voor andere specifieke functies (nestboom, karakteristiek etc.).

Pro Silva bemoeit zich dus niet met de doelstellingen van de beheerder. Dat is een verschil met

geïntegreerd bosbeheer, waar de doelstellingen worden getoetst op de mate waarin de economische, ecologische en sociale functies van het bos vervuld worden. Bij Pro Silva gaat het er vooral om dat de uitgevoerde beheermaatregelen aansluiten bij de randvoorwaarden en gebaseerd zijn op het optimaal benutten van de natuurlijke processen.

De aandachtspunten zijn op opstandniveau goed te gebruiken; er zijn echter ook belangrijke consequenties voor het bedrijfsniveau. Voorbeelden daarvan zijn het bepalen van de totale omvang van de oogst en het berekenen van de bedrijfsresultaten. Dat zijn onderwerpen die bij veldexcursies moeilijker te behandelen zijn. Bij de excursie op het landgoed Twickel is geprobeerd aandacht te besteden aan de gevolgen van de omschakeling. De studie van Hekhuis levert belangrijke gegevens voor het beoordelen van de bedrijfsresultaten. Toch lijken de bedrijfs-economische aspecten een onderwerp dat in de toekomst nog meer aandacht verdient.

Pro Silva en houtproductie

Uitgangspunt en randvoorwaarden zijn bij Pro Silva vooral gericht op het verkrijgen van inkomsten uit de houtoogst tegen zo gering mogelijke kosten. Dat suggereert een sterke gerichtheid op houtproductie (Kuper). Toch is Pro Silva beheer naar mijn mening niet per definitie uitsluitend op houtproductie gericht. Het doel van Pro Silva is het werken met en ontwikkelen van beheervormen die leiden tot risico-arm, ecologisch en economisch gezond bos.

Stilzwijgend wordt er vaak van uitgegaan dat voor het optimaliseren van de ecologische functies in principe geen ingrepen nodig zijn; de natuurlijke processen zijn

de beste garantie voor natuurlijk bos. In de Nederlandse praktijk blijkt enige nuancering noodzakelijk. Ingrepen (inleidend beheer, of bescherming tegen ongewenste externe invloeden) worden in veel gevallen nuttig geacht om in relatief jonge bossen de diversiteit te bevorderen. In dit soort gevallen kan dus heel goed op grond van 'Pro Silva principes' worden ingegrepen om ecologische functies te bevorderen.

Het principe van geleidelijk ingrijpen en volgen van natuurlijke processen kan ook bij natuurontwikkelingsprojecten van belang zijn; ook bij het verwijderen van de bovengrond en bij beekherstel zijn de oorspronkelijke geomorfologie en de natuurlijke processen van grote invloed op de hoeveelheid werk, de kosten en

het uiteindelijk bereikte resultaat. Vergelijkbare overwegingen gelden voor de recreatieve functie van bossen; ook hier kunnen ingrepen gebaseerd zijn op een betere functievervulling. Duidelijke voorbeelden hiervan kwamen aan de orde tijdens een van de Pro Silva excursies in het Amsterdamse Bos. Houtproductie speelt hier, vanwege de extreem hoge exploitatiekosten, geen rol. Beheeringrepen zijn hier gericht op o.a. het zorgen voor afwisseling van licht en donker of het bevorderen doorzicht (veiligheid) of afscherming.

Het lijkt interessant om de uitgangspunten van Pro Silva en de toepassing bij het beheer ten behoeve van recreatie en natuur functies nog eens verder te verkennen

Pro Silva en de toekomst

De succesformule van de jaarlijkse excursies blijven we vertroetelen. Maar Pro Silva zal met de tijd mee moeten gaan en blijvend zoeken naar nieuwe vormen om met vakgenoten van gedachten te blijven wisselen. Informatie geven via de website van de KNBV is een van de mogelijkheden die thans wordt ontwikkeld. Maar er zal meer gebeuren om met de brede doelgroep van bosbeheerders in gesprek te blijven en komen. Daar blijft behoefte aan. Een sterk veranderende maatschappij zal ook steeds weer andere wensen aan het bos stellen en de doelstelling snel kunnen veranderen. De behoefte aan kennis en kennisuitwisseling van het bosbeheer zal daardoor altijd blijven.

F.W.F.L. Graf zu Ortenburg, eigenaar van landgoed Middachten, 10 jaar Pro Silva, 25 jaar natuurvriendelijke bosexploitatie op Middachten, 50 jaar ANW (Arbeitsgemeinschaft Naturgemässe Waldwirtschaft).

'Fraget die Bäume!'

In het artikel van Graf zu Ortenburg zien we hoe lang al het natuurgerichte bosbeheer in Nederland wordt toegepast. Pro Silva is daarbij nog maar een jonge spruit. Graf zu Ortenburg verwijst naar het begrip Dauerwald. In onze Nederlandse literatuur wordt dit begrip weinig omschreven. Internet geeft aan dat het in het buitenland erg actueel is (zoekt u maar eens). Zo zien we dat het alle aspecten van de uitgangspunten van Pro Silva bevat.

Op Middachten 25 jaar natuurvriendelijke bosexploitatie- hoe ging dat? Ik had geluk: na de dood van mijn schoonvader, Graaf Bentinck, bleef de ervaren rentmeester aan. Hij was een academisch gevormde bosbouwer: dr. ir. van Oosten Slingeland. Ik mocht meepraten bij het

bosbeheer en tot mijn geluk had mijn schoonvader dienaangaande een duidelijke mening over mij: 'wat weet die jongen van bos af? hij moet het maar leren!'. En zo gebeurde het.

Bij het uitzoeken van leermeesters voor stage had deze jongen weer geluk: de leermeesters wa-

ren allen praktijkmensen, maar academisch gevormd en een ieder van hen een karakterfiguur. Wat ik niet wist: ze waren alle drie lid van de ANW en overtuigd dat de gebruikelijke manier van bosbeheer: 'schlagweise Wirtschaft' (houtakkerbouw) niet deugde. Dat was echter in die tijd een verdachte afwijking, die alleen in grote particuliere bosbedrijven een kans kreeg of bij bergboeren, die van wetenschap in de bosbouw geen kaas hadden gegeten.

Vanwege het 'eisernes Gesetz des Örtlichen' werden twee bosbedrijven in Noord-Duitsland gekozen waar de groeiplaats en boomsoorten vergelijkbaar waren met Middachten. Het derde bedrijf lag in Württemberg, niet ver van de andere bosbezitten